सूच्यग्राकारयुक्ते त्रि० । "कूर्चकिनोऽभ्यन्तरमुपरिष्टाद्वा" सुश्रु०चूडा० लच् कूर्चलः । श्मश्रुयुक्ते त्रि० । १४पञ्चगव्ये कृच्छ्रशब्दे विवृतिः

कूर्चशिरस् न० ६त० । पादस्कन्धे (गुडमुडा) "बाहुर्मर्माणि तु क्षिप्रतलहृदयकूर्चकूर्चशिरोमणिबन्धेन्द्रवस्तिकूर्पराणि" सुश्रु० ।

कूर्चशीर्ष न० कूर्चं श्मश्रु तद्वच्छीर्षमस्य वा कप् । १नारिकेले शब्दचि० । २जीवके अष्टवर्गान्तर्गते ओषधिभेदे राजनि० ।

कूर्चशेखर पु०कूर्चं श्मश्रु इव शेखरमस्य । नारिकेले राजनि०

कूर्चामुख पु०विश्वामित्रवंशजे ऋषिभेदे । "लीलाढ्यो नारदश्चैव तथा कूर्चामुखः स्मृतः" भा०आनु०४अ० । तद्वंशोक्तौ

कूर्चिका स्त्री कूर्चस्तदाकारोऽस्त्यस्याः ठन् । क्षीरविकृतिभेदे सा च द्विविधा दधिकूर्चिका तक्रकूर्चिका च । "दध्ना सह च यत् पक्वं क्षीरं सा दधिकूर्चिका । तक्रेण पक्वं यत् क्षीरं सा भवेत् तक्रकूर्चिका" भरतः । "दधितक्रकूर्चिकामस्तु सौविरकेत्यादि" । "ग्राहिणी वातला रूक्षा दुर्जरा तक्रकूर्चिका । तक्राल्लघुतरोमण्डः कूर्चिका दधितक्रजः" सुश्रुते तद्गुणा उक्ताः । "कूर्चिका विकृता भक्ष्या गुरवो नातिपित्तलाः । विदाहोत्क्लेशजनना रूक्षा दृष्टि प्रदूषणा" सुश्रु० ।

कूर्द क्रीडायां कुर्द्दवत् ।

कूर्द्दन न० कूर्द्द—भावे ल्युट् खेलायाम् (कोँदा) अमरः

कूर्द्दनी स्त्री कूर्द्यतेऽत्र आधारे ल्युट् ङीप् । चैत्रपूर्णिमायां त्रिका० । तत्र हि जनाः कूर्द्दनोत्सवं कुर्व्वन्ति

कूर्प पु० कुरं पाति पा—क दीर्घः । भ्रुवोर्मध्ये हेमा०

कूर्पर पु० कुर्परवत् । तदर्थे ।

कूर्पास पु० कुर्पासवत् । तदर्थे । स्वार्थे क । तत्रार्थे

कूर्म्म पुंस्त्री०कुत्सितः कौ वा ऊर्म्मिर्वेगो यस्य पृषो० । १कच्छपे, अमरः स्त्रियां टाप् । तल्लक्षणं वृह०सं०६४अ०यथा "स्फटिकरजतवर्णो नीलराजीवचित्रः कलशसदृशमूर्तिश्चारुवंशश्च कूर्मः । अरुणसमवपुर्वा सर्षपाकारचित्रः सकलनृपमहत्त्वं मन्दिरस्थः करोति । अञ्जनभृङ्गश्यामवपुर्वा विन्दुविचित्रो ऽव्यङ्गशरीरः । सर्पशिरा वा स्थूलगलो यः सोऽपि नृपाणां राष्ट्रविवृद्धौ । वैदूर्यत्विट्स्थूलकण्ठस्त्रिकोणो गूढच्छिद्रश्चारुवंशश्च शस्तः । क्रीडायाप्यां तोयपूर्णे मणौ वा कार्यः कूर्मो मङ्गलार्थं नरेन्द्रैः" ।

"उन्मीलने स्मृतः कूर्म्मो भिन्नाञ्जनसमप्रभः" शा०ति०टी० उक्ते १देहस्थे वायुभेदे । २भगवदवतारभेदे कमठशब्दे १६८०पृ० विवृतिः । ४मुद्राभेदे तत्स्वरूपं तन्त्रसारे यथा "वामहस्तस्य तर्जन्यां दक्षिणस्य कनिष्ठया । तथा दक्षिणतर्जन्यां वामाङ्गुष्ठेन योजयेत् । उन्नतः दक्षिणाङ्गुष्ठः वामस्य मध्यमादिगः । अङ्गुलीं योजयेत् पृष्ठे दक्षिणस्य करस्य च । वामस्य पितृतीर्थेन मध्यमानामिके तथा । अधोमुखे च ते कुर्य्याद्दक्षिणस्य करस्य च । कूर्म्मपृष्ठसमं कुर्य्याद्दक्षपाणिञ्च सर्व्वतः । कूर्म्ममुद्रेयमाख्याता देवताध्यानकर्म्मणि" ।

कूर्म्मचक्र न० कूर्म्माकारं चक्रम् । १तन्त्रोक्ते ग्राह्यमन्त्रशुभादिसूचके कूर्म्माकारे चक्रभेदे । तत्स्वरूपादि रुद्रयामले उक्तं यथा

"कूर्म्मचक्रं प्रवक्ष्यामि शुभाशुभफलात्मकम् । यज् ज्ञात्वा सर्व्वशास्त्रार्थं जानाति पण्डितोत्तमः । अभेद्यं भेदकं चक्रं शृणुष्वादरपूर्व्वकम् । कूर्म्माकारं महाचक्रं चतुष्पादसमावृतम् । तुण्डे स्वरान्, दक्षपादे कवर्गं, वामपादके । चवर्गं, कीर्त्तितं पश्चात् अधःपादे टवर्गकम् । तदधस्तु तवर्गः स्यादुदरे च पवर्गकम् । यवान्तं हृदये प्रोक्तं शहान्तं पृष्ठमध्यके । लाङ्गूले शक्रबीजञ्च(लं) क्षकारं लिङ्गमध्यके । लिखित्वा गणयेण्मन्त्री चक्राकरं मलापहम् । स्वरे लाभः कवर्गे श्रीश्चवर्गश्च विवेकदः । टवर्गे राजपदवी तवर्गे धनवान् भवेत् । उदरे सर्वनाशः स्यात् हृदये बहुदुःखभाक् । पृष्ठे च सर्व्वसन्तापः लाङ्गूले मरणं ध्रुवम् । वैष्णवे पृष्ठदेशे तु दुःखञ्च वामपादके । विरुद्धद्वयलाभे तु न कुर्य्याच्चक्रचिन्तनम् । विरुद्धैके धर्म्मनाशो युग्मदोषे च मारणम् । यत्र देवाक्षरञ्चास्ति तत्र चेन्निजवर्णकम् । विरुद्धञ्च त्यजेच्चक्रमन्यमन्त्रं विचारयेत् । पृथक् होमे यदि भवेत् वर्णमाला महेश्वर ! ! यदि तत् सौख्यभावः स्यात् तत् सौख्यं नापि वर्ज्जयेत् । विभिन्नगेहे दोषश्चेत् शुभमन्त्रञ्च संत्यजेत् । इति ते कथितं देव ! दृष्टादृष्टफलप्रदम् । ये शोधयन्ति चक्रेन्द्रं मन्त्रसिद्धिप्रदं शुभम्" ।

२जपाङ्गदेशभेदसूचके चक्रभेदे तत्स्वरूपं तन्त्रसारे उक्तं यथा "दीपस्थानं समाश्रित्य कृतं कर्म फलप्रदम् । दीप्यते पुरुषो यत्र दीपस्थानं तदुच्यते । चतुरस्रां भुवं भित्त्वा कोष्ठानां नवकं लिखेत् । पूर्व्वकोष्ठादि विलिखेत् सप्तवर्गाननुक्रमात् । लक्षमीशे मध्यकोष्ठे स्वरान् युग्मक्रमाल्लिखेत् । दिक्षु पूर्वादितो यत्र क्षेत्रा-